

Η βυζαντινή κοινωνική διαστρωμάτωση

Της Αμαλίας Κ. Ηλιάδη* (* Η Αμαλία Κ. Ηλιάδη είναι φιλόλογος-ιστορικός (Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Βυζαντινής Ιστορίας από το Α.Π.Θ.), Διευθύντρια 5^{ου} ΓΕΛ Τρικάλων)

Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία (330-1453) υπήρξε μία από τις πλέον μακραίωνες κρατικές δομές στην μέχρι τώρα ανθρώπινη καταγεγραμμένη ιστορία επιβιώνοντας χάρη στον πολιτισμό που είχε αναπτύξει. Στο μεγαλύτερο μέρος της διαδρομής του το Βυζάντιο στηρίχθηκε σε ένα συγκεντρωτικό σύστημα εξουσίας στο οποίο ο αυτοκράτορας είχε τον πλήρη έλεγχο. Ήταν ένα σύστημα πανίσχυρης πολιτικής διακυβέρνησης το οποίο μέχρι και τις αρχές του 11ου αιώνα ενεργούσε σε έναν *«ενοποιημένο πολιτισμικά χώρο, με δημογραφική επάρκεια, ανεπτυγμένη οικονομία, υψηλού βαθμού κοινωνική και πολιτική οργάνωση και πολλούς εγγράμματους ανθρώπους»*.

Η βυζαντινή αυτοκρατορία διακρίνεται από τους ιστορικούς τους Βυζαντίου σε τρεις περιόδους: Την Πρώιμη που άρχεται το 330 με την μεταφορά της πρωτεύουσας από την Ρώμη στην Κωνσταντινούπολη από τον Αυτοκράτορα Κωνσταντίνο (324-337) έως και το 610 όπου με την ανάληψη της ηγεσίας από τον Ηράκλειο (610-641) επέρχεται η αναδιάρθρωση της αυτοκρατορίας. Την μέση περίοδο από το 610 έως και μέχρι το 1071 με σημείο αναφοράς την ήττα στο Ματζικέρτ και την ουσιαστική καταστροφή της αυτοκρατορίας. Τέλος, την ύστερη περίοδο (1071-1453) όπου και επέρχεται η εξαφάνιση της ως κρατική δομή με την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς Τούρκους. Στη συνέχεια, θα επιδιωχθεί να αποτυπωθεί η κοινωνική δομή της αυτοκρατορίας όπως αυτή διαμορφώθηκε κατά την πρώιμη και την μέση περίοδο. Η κοινωνική δομή θα διαγραφεί σε τρία διακριτά μέρη. Στο πρώτο μέρος θα παρουσιαστεί ο ρόλος του αυτοκράτορα διαχρονικά, δεδομένης της κυρίαρχης θέσης του. Στα δύο επόμενα μέρη θα γίνει η παρουσίαση της κοινωνικής διαστρωμάτωσης στις δύο διακριτές περιόδους.

Ο Αυτοκράτορας διαχρονικά

Ο βυζαντινός αυτοκράτορας αποτελούσε το κεντρικό σημείο της αυτοκρατορίας. Ήταν ο εκλεκτός του λαού, ο αρχηγός του στρατού και *«θεωρούνταν παντοδύναμος, ένας ιεράρχης που η εξουσία του εκπορευόταν από τον Θεό»*.

Η εκλογή του δεν πραγματοποιούνταν σύμφωνα με μία νομοκατεστημένη διαδικασία αλλά με βάση τον συσχετισμό δυνάμεων την συγκεκριμένη χρονική στιγμή των τριών φορέων

εκλογής: της Συγκλήτου, του στρατού και του λαού. Αρκετές φορές ένα από τα τρία προαναφερθέντα εκλογικά σώματα επέβαλε τον αυτοκράτορα της επιλογής του μετά την εθιμοτυπική θρησκευτική στέψη από τον πατριάρχη, ο αυτοκράτορας ήταν πανίσχυρος και μπορούσε να εκθρονισθεί είτε με δολοφονία είτε με εξέγερση. Παρά το γεγονός ότι επιδιώχθηκε να διαμορφωθεί μία εθιμική τάξη κληρονομικής διαδοχής με ύπαρξη δυναστειών να διαδέχονται η μία την άλλη στον θρόνο, ουδέποτε μορφοποιήθηκε σε κάποιο νομικό κείμενο κάτι τέτοιο.

Στην πρώιμη περίοδο ο αυτοκράτορας κυβερνά μαζί με την σύγκλητο στα πρότυπα της αποκεντρωμένης διοίκησης της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Ωστόσο από την διακυβέρνηση του αυτοκράτορα Ιουστινιανού (527-565) και ύστερα ο ρόλος της Συγκλήτου περιορίζεται και ο αυτοκράτορας σταδιακά ενέτασσε υπό την ευθύνη του το σύνολο της διοίκησης. Στα χρόνια που ακολούθησαν η διακυβέρνηση έγινε απολυταρχική «καταργώντας συμβούλια και θεσμούς αυτοδιοίκησης των πόλεων που ίσχυαν από αιώνες» και ενισχύοντας την θέση του αυτοκράτορα απέναντι τόσο στην σύγκλητο όσο και στην γαιοκτητική αριστοκρατία διαμορφώνοντας μία αυστηρή ιεραρχία κρατικής διοίκησης.

Πρώιμη βυζαντινή περίοδος (330 – 610)

Στο Πρώιμο Βυζάντιο «ο αυτοκράτορας βρισκόταν επικεφαλής μίας κοινωνίας που θεωρητικά στηριζόταν στην ιδέα της τάξης» διαμορφώνοντας μία αυστηρή διαστρωμάτωση κατά την οποία τα κοινωνικά στρώματα καθορίζονται από νόμους και διατάξεις, ήταν τρόπο τινά νομοκατεστημένα γεγονός που όμως δεν απέτρεπε την κοινωνική κινητικότητα. Στην συνέχεια θα παρουσιαστούν τα βασικά κοινωνικά στρώματα της περιόδου αυτής ενταγμένα σε τρεις βασικές διαβαθμίσεις προς διευκόλυνση της ανάλυσης τους: την αριστοκρατία, τα μεσαία στρώματα και τα κατώτερα.

Αριστοκρατία

Μέλη της αριστοκρατίας θεωρούνταν τα μέλη της Συγκλήτου, οι μεγάλοι γαιοκτήμονες και οι βουλευτές των επαρχιακών βουλευτηρίων. Βασικά προνόμια της αριστοκρατίας ήταν οι φοροαπαλλαγές, η πρόσβαση στην λήψη αποφάσεων, η ιδιαίτερη μεταχείριση από την δικαστική εξουσία.

Η Σύγκλητος ως σώμα αποτελούσε κληρονομιά από την ρωμαϊκή αυτοκρατορία και μεταφέρθηκε στο σύνολο της από τον Κωνσταντίνο στην Κωνσταντινούπολη. Τα μέλη της αποτελούσαν την ανώτατη κοινωνική ομάδα της αυτοκρατορίας και πολλοί

αυτοκράτορες υπήρξαν μέλη της. Η Σύγκλητος πάντοτε αποτελούσε ένα «αγκάθι» στην προσπάθεια ελέγχου της εξουσίας από τους αυτοκράτορες και επιδιώχθηκε η αποδυνάμωση της με διάφορους τρόπους, παρόλα αυτά κατά την πρώιμη περίοδο συνέχιζε να έχει ένα σημαντικό θεσμικό ρόλο τόσο στην διακυβέρνηση της αυτοκρατορίας όσο και στην εκλογή του αυτοκράτορα.

Προκειμένου να γίνει κάποιος μέλος της Συγκλήτου θα έπρεπε να διαθέτει βασικά στοιχεία όπως αριστοκρατική καταγωγή, μόνιμη διαμονή στην πρωτεύουσα και κατοχή περιουσίας. Οι συγκλητικοί χωρίζονταν σε τρεις κατηγορίες. Τους «λαμπρότατους» και τους «περίβλεπτους» που κατοικούσαν στην περιφέρεια και τους «ιλλούστριους» που κατοικούσαν στην Κων/πολη και οι οποίοι είχαν δικαίωμα στις εργασίες της συγκλήτου και στην διακυβέρνηση του κράτους.

Την επόμενη τάξη στην κοινωνική διαστρωμάτωση της ανώτερης κοινωνίας αποτελούσαν τα μέλη των επαρχιακών βουλευτηρίων. Τα βουλευτήρια αποτελούσαν τους φορείς διοίκησης των αστικών κέντρων και για να γίνει κάποιος βουλευτής ή δεκουρίωνας (*curiae* = βουλαί) θα έπρεπε να ήταν κάτοχος μίας ακίνητης περιουσίας. Ωστόσο μπορούσαν να γίνουν μέλη των βουλευτηρίων διανοούμενοι, ελεύθεροι επαγγελματίες, έμποροι, εκπρόσωποι της Εκκλησίας. Η υπηρεσία στα συμβούλια των πόλεων για τους βουλευτές ήταν υποχρεωτική και κληρονομική. Ήταν συλλογικά υπεύθυνοι να εξασφαλίζουν τακτικές και έκτακτες αστικές υπηρεσίες για την εύρυθμη λειτουργία της βυζαντινής πόλης.

Ένα μεγάλο μέρος των εξόδων για τις παραπάνω δραστηριότητες καταβαλλόταν από τα εισοδήματα των βουλευτών. Βέβαια αυτοί εκμεταλλεύονταν κάθε νομικό παράθυρο για να αποφύγουν τα αξιοσέβαστα μεν αλλά εξαιρετικά κοστοβόρα αξιώματα με το να γίνουν δημόσιοι υπάλληλοι, συγκλητικοί της Κωνσταντινούπολης, δημόσιοι καθηγητές ή κληρικοί. Συνέπεια των παραπάνω απαιτήσεων ήταν να διαλυθεί σταδιακά η βουλευτική τάξη διότι τα φτωχότερα μέλη εξαφανίστηκαν και τα ισχυρότερα έγιναν πιο ισχυρά με αποτέλεσμα να ασκούν επιρροή στο παλάτι και να επιτυγχάνουν απαλλαγή από τα αστικά τους καθήκοντα.

Στην κεντρική διοίκηση ο πλούτος που είχε σωρευθεί την πρώιμη περίοδο ευνοούσε την συντήρηση μίας διογκωμένης γραφειοκρατίας στα πλαίσια ενός καλά οργανωμένου διοικητικού μηχανισμού. Τα μορφωμένα ανώτερα στρώματα επάνδρωσαν τις οικονομικές και νομικές υπηρεσίες του κράτους κάνοντας την παιδεία και τα

γράμματα συμπλήρωμα της πολιτικής και απολαμβάνοντας προνόμια όπως φοροαπαλλαγές.

Με τις αλλαγές του Ιουστινιανού μεταβλήθηκε και ο τρόπος με τον οποίο γινόταν η συλλογή των φόρων: επανδρώνοντας τον κρατικό μηχανισμό με ικανό στελεχειακό δυναμικό, ελέγχοντας κεντρικά την συλλογή των φόρων με αποτέλεσμα να αποδυναμωθεί η εξουσία των ανατολικό-ρωμαϊκών ανώτερων στρωμάτων τα οποία μέχρι και τότε έλεγχαν την φορολογία και άρα είχαν ένα βασικό λόγο να ασκούν εξουσία. *«Αποτέλεσμα του αυξανόμενου επαγγελματισμού κατά τον 6ο αιώνα ήταν να εξαφανιστούν οι παλαιές δομές της επαρχιακής ζωής. Το πανάρχαιο δικαίωμα των ελληνικών πόλεων να επιβάλουν φόρους στην περιοχή τους χάθηκε. Στερημένες από τις παλαιές εστίες αφοσίωσης, οι πόλεις της ανατολικής αυτοκρατορίας έπεσαν στα χέρια των επισκόπων και των μεγάλων γαιοκτημόνων».*

Στην επαρχιακή διοίκηση η στρατιωτική και πολιτική εξουσία ήταν γενικά χωρισμένες. Η στρατιωτική ιεραρχία ασχολούνταν με το στρατό και η πολιτική ιεραρχία με την απονομή δικαιοσύνης, τα οικονομικά και την διεκπεραίωση διαφόρων υπηρεσιών.

Στην ανώτερη δημόσια διοίκηση εμπλέκονταν και οι επίσκοποι των επαρχιών οι οποίοι με την σταδιακή παρακμή των βουλευτηρίων πέρα από τις εκκλησιαστικές εξουσίες και την φιλανθρωπία άρχισαν να ασκούν και πολιτική εξουσία. Ανέλαβαν ποικίλες έξω-θρησκευτικές δραστηριότητες σχετικές με την εύρυθμη λειτουργία της πόλης.

Παράλληλα οι επισκοπές είχαν δική τους ιεραρχική δομή ενώ σε μεγάλες επαρχιακές πόλεις είχαν και μια εκτεταμένη γραφειοκρατική δομή που περιλάμβανε υπάλληλους διαφόρων ειδικοτήτων. Οι επίσκοποι συνήθως προέρχονταν από την αριστοκρατία και αρκετοί από αυτούς διέθεταν πρότερη διοικητική πείρα και εμπειρία, γεγονός που ήταν εμφανές όταν λαϊκοί ελάμβαναν την επισκοπική εξουσία χωρίς προηγούμενη εκκλησιαστική πορεία.

Μεσαία αστικά στρώματα

Στα μεσαία αστικά στρώματα η διαβάθμιση είναι ευρεία και περιλαμβάνονταν ποικίλες επαγγελματικές κατηγορίες όπως επιχειρηματίες, βιοτέχνες, μεγαλέμποροι, ελεύθεροι επαγγελματίες, τραπεζίτες, πλοιοκτήτες, τεχνίτες, έμποροι, προμηθευτές πρώτων υλών, κατώτεροι δημόσιοι υπάλληλοι.

Οι τεχνίτες ήταν οργανωμένοι σε συστήματα (συντεχνίες) των οποίων τους προϊσταμένους εξέλεγε ο έπαρχος της πόλης και η

είσοδος των μελών ρυθμίζονταν με συγκεκριμένα και αυστηρά κριτήρια. Εν γένει, οι επαγγελματίες και οι τεχνίτες δεν κέρδιζαν αρκετά χρήματα και μεταξύ των αστικών επαγγελματιών δεν είναι σαφές από τις πηγές ποια ήταν προσοδοφόρα και ποια όχι, δεδομένης της ανυπαρξίας μίας αξιολογικής κλίμακας.

Ωστόσο σε μία κεντρικά ελεγχόμενη οικονομία όπου ο μεγαλύτερος επιχειρηματίας – εργοδότης είναι το κράτος, η επιχειρηματική δραστηριότητα και η δυνατότητα απόκτησης πλούτου από τους υπηκόους της αυτοκρατορίας ήταν περιορισμένη. Παρόλα αυτά, το επάγγελμα του εμπόρου ήταν ικανό να οδηγήσει στην απόκτηση κάποιας έστω και μικρής περιουσίας, αν και οι Βυζαντινοί δεν το θεωρούσαν και τόσο σημαντική δραστηριότητα, κυρίως λόγω της μικρής αγοραστικής δύναμης των πολιτών, της σχετικής αυτάρκειας σε είδη πρώτης ανάγκης, των κινδύνων των μεγάλων ταξιδιών και των υψηλών επιτοκίων των εμπορικών δανείων.

Κατώτερα αστικά στρώματα – Όχλος

Στα κατώτερα αστικά περιλαμβάνονταν οι φτωχοί επαγγελματίες: χειρώνακτες, πραματευτές, λιανοπωλητές, ημι-ειδικευμένοι εργάτες των οποίων οι αμοιβές ήταν εξαιρετικά χαμηλές λόγω της μεγάλης προσφοράς εργασίας. Επίσης περιλαμβάνονται οι άνθρωποι του θεάματος (αρματοδρόμοι, μουσικοί, ηθοποιοί, ταχυδακτυλουργοί), οι υποτακτικοί και οι υπηρέτες. Τέλος περιλαμβάνονται και οι μη παραγωγικοί πολίτες όπως γέροντες, ανάπηροι, τρελοί, οι άποροι.

Δεδομένου του υψηλού κόστους απόκτησης βιοτεχνικών αγαθών, οι ταπεινοί εργαζόμενοι σκληρά μόλις που εξασφάλιζαν την διατροφή τους και αυτό στις περιπτώσεις που δεν υπήρχαν προβλήματα στην τροφοδοσία των πόλεων. Όσον αφορά τους μη παραγωγικούς πολίτες αυτοί σε πολλές πόλεις επιβίωναν χάρη στο φιλανθρωπικό έργο της Εκκλησίας.

Κατώτερα αγροτικά στρώματα

Στην πρώιμη βυζαντινή αυτοκρατορία η γεωργική παραγωγή αποτελούσε μία από τις σημαντικές οικονομικές δραστηριότητες και βασική πηγή φορολογίας. Η συντριπτική πλειοψηφία του κόσμου που ασχολείτο με την γη εντάσσεται στην αγροτική τάξη η οποία διαβαθμίζεται σε διάφορα στρώματα. Υπάρχουν οι μικρό-μεσαίοι ελεύθεροι ιδιοκτήτες γης συγκροτημένοι σε αυτόνομες κοινότητες, οι ελεύθεροι μισθωτοί αγρότες και οι κολονοί οι οποίοι είναι έμμισθοι αλλά δεμένοι με την γη που καλλιεργούν.

Εξαρτημένοι Αγρότες (Κολονοί) και Δούλοι

Οι τελευταίοι παρουσιάζουν κοινά στοιχεία με τους δουλοπάροικους της δυτικής φεουδαρχίας. Οι κολονοί επιτελούσαν εξαρτημένη αγροτική εργασία στις μεσαίες και μεγάλες γαιοκτησίες. Νομικά ο κολονός θεωρούνταν ελεύθερος εργάτης γης, στην πράξη όμως ήταν δεμένος με τον αγρό που καλλιεργούσε. Η θέση τους ήταν κληρονομική και ο γαιοκτήτης πέρα από το ενοίκιο που εισέπραττε για την χρήση της είχε και δικαιώματα επί της ζωής του κολονού. Επιπλέον οι κολονοί υφίσταντο και την κρατική φορολογία που μπορούσε να αφαιρέσει ως και το ένα τρίτο της σοδειάς τους.

Οι δούλοι στην μεγαλύτερη πλειοψηφία τους απασχολούνταν σε οικιακές εργασίες και οι περισσότεροι διέμεναν στις πόλεις. Είναι ασαφές το τι ποσοστό του συνολικού πληθυσμού της αυτοκρατορίας αποτελούσαν, αλλά είναι ωστόσο σαφές ότι νομικά υφίσταντο ως ένα αντικείμενο, χωρίς δικαιώματα και υπόκεινται στην αναξιοπρεπή κατάσταση της αγοροπωλησίας. Αν και νομικά για την πολιτεία υπήρχε διάκριση μεταξύ κολονού και δούλου, στην ουσία η μοίρα και τον δύο αυτών τάξεων ήταν παρόμοια.

Μέση βυζαντινή περίοδος (610-1071)

Την μέση βυζαντινή περίοδο πραγματοποιείται η διοικητική μεταρρύθμιση του Ηρακλείου (610-641) με συνακόλουθη την πλήρη στρατικοποίηση της αυτοκρατορίας. Οι μεγάλες υπηρεσίες και οι στρατιωτικές διοικήσεις της πρώιμης περιόδου καταργήθηκαν, η αυτοκρατορία χωρίστηκε σε θέματα και κάθε θέμα ανατέθηκε σε ένα στρατηγό με στρατιωτικές και πολιτικές αρμοδιότητες ενώ ταυτόχρονα τα καινούρια θέματα επανδρώθηκαν με αναγκαστικές μετακινήσεις πληθυσμών.

Η μεταρρύθμιση κρίθηκε αναγκαία λόγω της πίεσης που ασκούσαν εχθρικοί λαοί και λειτούργησε αρκετά επιτυχημένα την περίοδο κρίσης (8ο- 9ο αιώνα) όπου και οι λεηλασίες των πειρατών, οι επιδρομές βαρβαρικών φυλών, οι επιδημίες και λιμοί επιδρούν στην οικονομική και κοινωνική δραστηριότητα της αυτοκρατορίας.

Οι αλλαγές της περιόδου αυτής ήταν σημαντικές. Περιορίστηκε η σημασία των βουλευτηρίων, μειώθηκε η γη και η δύναμη των γαιοκτημόνων, ενισχύθηκε ο ρόλος των στρατιωτικών διοικήτων, αυξήθηκαν τα μικρά και μεσαία κτήματα και διαμορφώθηκε μία νέα τάξη, αυτή του στρατιώτη – καλλιεργητή.

Αριστοκρατία

Η μεταρρύθμιση του Ηρακλείου προκάλεσε ανακατατάξεις στην αριστοκρατική τάξη με νέους τίτλους να δημιουργούνται και άλλους

να καταργούνται. Τα βουλευτήρια παύουν να υπάρχουν ενώ η σύγκλητος αποδυναμώνεται και αποτελεί διακοσμητικό στοιχείο. Την περίοδο αυτή μέλη της αριστοκρατίας είναι «*οι μάγιστροι και πατρίκιοι, οι κάτοχοι πολιτικών στρατιωτικών τίτλων, τα μέλη της συγκλήτου, οι επαρχιακοί διοικητές, οι επίσκοποι, οι ηγούμενοι των μοναστηριών*».

Την μέση περίοδο η μεγάλη γαιοκτησία πέρασε μία κρίση με την διοικητική μεταρρύθμιση του Ηρακλείου. Το μέτρο του στρατιώτη – καλλιεργητή μείωσε τις μεγάλες γαιοκτησίες κατά τον 7ο αιώνα. Ωστόσο ο 8ος και ο 9ος ευνόησαν την ενδυνάμωση της μεγάλης ιδιοκτησίας λόγω των επιδρομών, των πολέμων και των ασθενειών που εξανάγκασαν τους ανεξάρτητους μικρο-ιδιοκτήτες να πουλήσουν την γη τους σε εξευτελιστικές τιμές με αποτέλεσμα την αύξηση ξανά της δύναμης των μεγαλογαιοκτημόνων. Με την ανάληψη της ηγεσίας από την μακεδονική δυναστεία τον 10ο αιώνα επιχειρήθηκε να περιοριστεί το φαινόμενο της εξαγοράς των μικρών ιδιοκτησιών με μία σειρά νομοθετημάτων αλλά η απόπειρα αυτή δεν είχε επιτυχία.

Με την μεταρρύθμιση των χρόνων του Ηρακλείου, οι στρατιωτικοί διοικητές απέκτησαν και πολιτική ισχύ αναβαθμιζόμενοι σε διοικητές των επαρχιών. Συνήθως οι στρατιωτικοί διοικητές προέρχονταν από την κοινωνική ομάδα των γαιοκτημόνων και η ένταξη τους στην στρατιωτική δομή προϋπέθετε μόνιμη διαμονή στην επαρχία εγκατάσταση τους.

Οι επίσκοποι στους μέσους χρόνους έχασαν την ισχύ των προκατόχων τους και υποβαθμίστηκαν σε σχέση με τον τοπικό διοικητή. Μειώθηκε ο μισθός τους και αναγκάστηκαν να πειθαρχήσουν σε ένα σύνολο κανόνων συμπεριφοράς σύμφωνα με την σύνοδο του 869. Η κατάσταση οδήγησε αρκετούς ιεράρχες να εγκαταλείψουν την εκκλησία είτε προς όφελος της λαϊκής ζωής είτε προς όφελος της μοναστικής ζωής η οποία απολάμβανε περισσότερο πλουτισμού την συγκεκριμένη περίοδο.

Μεσαία στρώματα

Τα μεσαία στρώματα επλήγησαν αυτή την περίοδο ίσως περισσότερο από κάθε άλλο στρώμα. Η μεταρρύθμιση μετατρέποντας την αυτοκρατορία σε ένα στρατιωτικό – αγροτικό κράτος που εξυπηρετούσε τις ανάγκες προστασίας του, έπληξε την εμπορική και επαγγελματική δραστηριότητα, που έτσι και αλλιώς δεν ήταν ιδιαίτερη αναπτυγμένη λόγω της επιμονής των Βυζαντινών στο χερσαίο και όχι στο θαλάσσιο εμπόριο. Το εμπόριο μειώθηκε ακόμα περισσότερο τους σκοτεινούς αιώνες (7ος και 8ος) λόγω των δυσμενών συνθηκών.

Ωστόσο από τον 10ο αιώνα και με την σταδιακή βελτίωση της οικονομίας, η τάξη των εμπόρων και των επαγγελματιών «ξέφυγε από τα περιοριστικά όρια των προηγούμενων κανονισμών» και ανέλαβε ακόμα και πολιτικό ρόλο ενθρονίζοντας ακόμα και αυτοκράτορα. Ωστόσο και παρά της ευνοϊκής συνθήκης που αναπτύχθηκαν από τον 10ο αιώνα η κυβέρνηση έδειχνε αδιάφορη να ενισχύσει το εμπόριο μακρινών αποστάσεων. Αποθάρρυνε τους εμπόρους να ταξιδεύουν στο εξωτερικό και απαγόρευε την εξαγωγή χρυσού, παραχωρώντας τον έλεγχο του εξωτερικού εμπορίου της αυτοκρατορίας στους ξένους. Κατά συνέπεια οι βυζαντινοί έμποροι περιορίζονταν σε μία μικρή αγορά και αδυνατούσαν να πλουτίσουν. Την αδυναμία αυτή της βυζαντινής διοίκησης την εκμεταλλεύτηκαν οι ξένοι μέσω της παραχώρησης εμπορικών προνομίων και υποκατέστησαν τους βυζαντινούς εμπόρους.

Αναφορικά με τους τεχνίτες αξίζει να αναφερθεί ότι με την ανάκαμψη της οικονομίας στα τέλη του 9ου αιώνα, η πολιτεία διαμορφώνει ένα πλαίσιο λειτουργίας και αυστηρού ελέγχου των συντεχνιών με σκοπό τον περιορισμό της δραστηριότητας τους. Κάθε επάγγελμα ήταν αυστηρά περιορισμένο στην ειδικότητα του, και τα έσοδα έπρεπε να δηλώνονται στον έπαρχο της πόλης. Σε αντίθετη περίπτωση κινδύνευαν με αυστηρά πρόστιμα. Σκοπός ήταν να αποθαρρυνθεί η εκτεταμένη εμπορική πρωτοβουλία και ο πλουτισμός και να παραμείνει η οποιαδήποτε εμπορική ή βιοτεχνική δραστηριότητα κάτω από τον ασφυκτικό έλεγχο του κράτους.

Κατώτερα στρώματα

Τα κατώτερα αστικά στρώματα κατά τη μέση περίοδο δεν είχαν διαφορετικά χαρακτηριστικά από αυτά που είχαν προαναφερθεί στην πρώιμη περίοδο. Οι δύσκολοι και σκοτεινοί αιώνες (7-8ος) με τους λιμούς, τους πολέμους, τις επιδρομές επέδρασαν δραστικά στην αστική ζωή, οι πληθυσμοί μειώθηκαν, οι πόλεις περιτειχίστηκαν, οι οικονομικές δραστηριότητες περιορίστηκαν. Χειρώνакτες, λιανοπωλητές, μίμοι και ταχυδακτυλουργοί, χορεύτριες και άποροι συνέχιζαν να διαβιούν σε δυσκολότερες συνθήκες και αποτέλεσαν τα κύρια θύματα των κακουχιών της περιόδου αυτής.

Κάπως διαφορετική είναι η εικόνα στην επαρχία όπου τη μέση περίοδο η γεωργία αποτέλεσε την κύρια πηγή πλούτου για την αυτοκρατορία, λόγω της παρακμής της αστικής και εμπορικής δραστηριότητας. Σημαντικό ρόλο στην οικονομία επιτελεί η διαμόρφωση των μικρών ιδιοκτησιών ως αποτέλεσμα της κατάτμησης της μεγάλης γαιοκτησίας προκειμένου να παραχωρηθούν γαίες στους στρατιώτες – καλλιεργητές με

αντάλλαγμα την κληρονομική στρατιωτική υπηρεσία. Παράλληλα οι στρατιώτες – καλλιεργητές συγκρότησαν ελεύθερες κοινότητες μεσαίων και μικρών ιδιοκτητών.

Οι δύσκολες περίοδοι του 7ου και 8ου αιώνα σε συνδυασμό με την υψηλή φορολογία επέδρασαν δραματικά στις κοινότητες των στρατιωτών- καλλιεργητών εξαναγκάζοντας τους σε πώληση των γαιών που τους είχαν παραχωρηθεί στους μεγάλους γαιοκτήμονες. Σταδιακά και βαίνοντας προς το τέλος της μέσης περιόδου, οι Μακεδόνες αυτοκράτορες προσπάθησαν να προστατέψουν την μικρή ιδιοκτησία με στόχο να διατηρηθεί η κοινωνική τάξη του στρατιώτη – γεωργού, διότι σε αντίθετη περίπτωση κινδύνευε να αποδεκατιστεί ο στρατός, αλλά δεν κατάφεραν και πολλά πράγματα, οι γαιοκτήμονες συνέχισαν να ενισχύονται.

Τέλος η κοινωνική τάξη των κολονών την περίοδο αυτή μετασχηματίζεται. Αποκαλούνται πάροικοι και βελτιώνεται κάπως η θέση τους με το δικαίωμα να δικαιοπρατούν και να κάνουν ελεύθερους γάμους ενώ με την εισαγωγή της πρόνοιας μεταβάλλεται και η σχέση υποτέλειας όπου πλέον ο δεσμός με την γη αντικαθίσταται από τον δεσμό με τον αφέντη.

Επίλογος

Η κοινωνική διαστρωμάτωση στην Βυζαντινή Αυτοκρατορία μεταβάλλεται ανάλογα την περίοδο. Την πρώιμη περίοδο η κοινωνική διαστρωμάτωση είναι αρκετά όμοια με αυτήν που επικρατούσε στην ρωμαϊκή αυτοκρατορία με κάποιες αλλαγές όπως αποδυνάμωση της Συγκλήτου, ενίσχυση του ρόλου του αυτοκράτορα, ενίσχυση των επισκόπων.

Η μέση περίοδος είναι μία περίοδος διοικητικών αλλαγών. Η διοικητική μεταρρύθμιση των θεμάτων είχε σαν συνέπεια την κατάργηση των βουλευτηρίων, την πλήρη αποδυνάμωση της Συγκλήτου, την ενίσχυση της στρατιωτικής αριστοκρατίας, την κατάτμηση των μεγάλων γαιοκτησιών, την ενίσχυση των μικρών και μεσαίων ιδιοκτησιών, την δημιουργία της τάξης του στρατιώτη καλλιεργητή.

Σε σχέση με την πρώιμη περίοδο, η μέση περίοδος χαρακτηρίζεται από τη συρρίκνωση της αστικής δραστηριότητας, την μείωση της εμπορικής και βιοτεχνικής δραστηριότητας, τις πολλές εσωτερικές και εξωτερικές συγκρούσεις, τις επιδρομές και τις ασθένειες. Εν γένει το βιοτικό, κοινωνικό και πολιτισμικό επίπεδο της αυτοκρατορίας συρρικνώθηκε. Η αυτοκρατορία δέχθηκε πλήθος επιθέσεων από γειτονικούς λαούς που εποφθαμιούσαν τα πλούτη της και μέχρι και

τον 11ο αιώνα η διατήρηση μίας σημαντικής επικράτειας οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στο στρατιωτικό σύστημα διακυβέρνησης που διαμορφώθηκε με τον θεσμό των θεμάτων. Αυτό δεν απέτρεψε την σταδιακή συρρίκνωση της πολιτικής δομής της αυτοκρατορίας στα τέλη της μέσης περιόδου και στις αρχές της ύστερης περιόδου. Η αυτοκρατορία κατέρρευσε εσωτερικά από την πολιτισμική και οικονομική καθυστέρηση, την ανικανότητα των κυβερνώντων να διαχειριστούν την εξουσία επαρκώς, την διαφθορά σε όλους τους τομείς κοινωνικής και οικονομικής δραστηριότητας, τους θρησκευτικούς διχασμούς αλλά και την απόσταση (κοινωνική, πολιτισμική και οικονομική) μεταξύ του κέντρου της αυτοκρατορίας και των ακριτικών περιοχών.

Βιβλιογραφία

Αθανασόπουλος Κ., Βυζαντινός και Δυτικός Κόσμος, Τόμος Α', Βυζαντινός και Δυτικός Κόσμος: Συγκλίσεις και Αποκλίσεις, Εκδόσεις ΕΑΠ, Πάτρα 2000.

Ράπτης Κ., Γενική Ιστορία της Ευρώπης, Τόμος Α', Γενική Ιστορία της Ευρώπης από τον 6ο έως και τον 18ο αιώνα, Εκδόσεις ΕΑΠ, Πάτρα 1999.

Mango C., Βυζάντιο – Η αυτοκρατορία της Νέας Ρώμης, μτφρ. Τσουγκαράκης Δ., Εκδόσεις ΜΙΕΤ, Αθήνα 1988.

Brown P., Ο Κόσμος της ύστερης αρχαιότητας 150-750 μ.Χ., μτφρ. Σταμπόγλη Ε., Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1998.

Nicholas D., Η εξέλιξη του μεσαιωνικού κόσμου – Κοινωνία, Διακυβέρνηση και Σκέψη στην Ευρώπη 312-1500, μτφρ. Τζιαντζή Μ., Εκδόσεις ΜΙΕΤ, Αθήνα 2004.

* Η Αμαλία Κ. Ηλιάδη είναι φιλόλογος-ιστορικός (Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Βυζαντινής Ιστορίας από το Α.Π.Θ.), Διευθύντρια 5^{ου} ΓΕΛ Τρικάλων

Η Αμαλία Κ. Ηλιάδη γεννήθηκε στα Τρίκαλα Θεσσαλίας. Μετά την περάτωση της Μέσης Εκπαίδευσης εισήχθη, ύστερα από Πανελλαδικές εξετάσεις, ένατη κατά σειρά επιτυχίας και με υποτροφία, στο Τμήμα Ιστορίας -Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ. Ολοκλήρωσε τις προπτυχιακές της σπουδές το 1989, παίρνοντας το πτυχίο της με ειδίκευση στην Ιστορία και με βαθμό 8,34 (Λίαν Καλώς). Το ίδιο έτος εισήχθη στον Διετή Κύκλο Μεταπτυχιακών Σπουδών του Τμήματος Ιστορίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ. και πήρε Δίπλωμα Μεταπτυχιακών Σπουδών (master) με ειδίκευση στη Βυζαντινή Ιστορία (Βυζαντινολογία) το 1992, οπότε και ολοκλήρωσε με βαθμό "άριστα" (9,8δ.) τον κύκλο των σπουδών της. Διδάσκει ως φιλόλογος στη Μέση/ Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση από το 1992 και σήμερα υπηρετεί ως λειτουργός της εκπαίδευσης στο

Μουσικό Γυμνάσιο-Λύκειο Τρικάλων. Είναι κάτοχος του Κρατικού Πιστοποιητικού Γλωσσομάθειας στις ακόλουθες ξένες γλώσσες: Αγγλικά ΚΠΓ Γ1 (πολύ καλή γνώση), Γαλλικά ΚΠΓ Β2 (καλή γνώση), Γερμανικά ΚΠΓ Β2 (καλή γνώση). Παράλληλα ασχολείται εντατικά με τη ζωγραφική και την ποίηση. Ως μορφές έκφρασης και μηχανισμοί εξισορροπιστικοί και εκτονωτικοί του πολύπτυχου ψυχισμού της, αποτελούν συναισθηματικές δικλείδες ασφαλείας μα και απαραίτητο συμπλήρωμα της ψυχοπνευματικής της “ενότητας”. Το αγαπημένο της υλικό ζωγραφικής είναι η τέμπερα και η υδατογραφία και τα αγαπημένα της θέματα, τα τοπία και οι νεκρές φύσεις. Η ζωγραφική της τείνει να συγκεράσει το συγκεκριμένο με το αφηρημένο. Όσο για την ποίησή της, γράφοντας νιώθει πως “απλώνει την ψυχή της στον ήλιο να στεγνώσει απ’ τ’ ανεμόβροχα του χειμώνα”.
E-mail: ailiadi@sch.gr

Συγγραφική Δραστηριότητα:

1. Ο Κλήρος στο Μακεδονικό Αγώνα. Η συμβολή του στην οργάνωση και στην αντίσταση του Ελληνισμού. Πρότυπες Θεσσαλικές Εκδόσεις, Τρίκαλα, Αθήνα, 2003. ISBN 960-7146-83-2.
  2. Πολιτική θεωρία και ιδεολογία των Βυζαντινών στην εποχή του Κωνσταντίνου Ζ΄ Πορφυρογέννητου. Πρότυπες Θεσσαλικές Εκδόσεις. Τρίκαλα, Αθήνα, 2003. ISBN 960-7146-85-9.
  3. Τα Πανεπιστήμια στο Μεσαίωνα. Το Πανεπιστήμιο του Παρισιού (12ος-15ος αι.). Ιστορία, ρόλος στις πνευματικές εξελίξεις, προεκτάσεις. Πρότυπες Θεσσαλικές Εκδόσεις. Τρίκαλα, Αθήνα, 2003. ISBN 960-7146-84-0.
  4. Εσωτερικός Μονόλογος (ποιήματα 1997-1999). Πρότυπες Θεσσαλικές Εκδόσεις. Τρίκαλα, Αθήνα, 2003. ISBN 960-7146-82-4.
  5. Παιδαγωγική. Το Σχολείο εργασίας: φιλοσοφία, στόχοι, και επιδράσεις. Αυτοέκδοση. Τρίκαλα, 2003. ISBN 960-92360-0-6.
  6. Εγκατάσταση και Παρουσία Σλάβων στη Βυζαντινή Μ. Ασία απ’ τον 7ο ως τον 10ο αιώνα. Αυτοέκδοση. Τρίκαλα, 2003. ISBN 960-92360-2-2.
  7. Τα “Θαύματα” του Αγίου Δημητρίου ως ιστορικές πηγές. Επιδρομές και Σλαβικές εποικίσεις εντεύθεν του Δουνάβεως. Αυτοέκδοση. Τρίκαλα, 2003. ISBN 960-92360-3-0.
  8. Εικονομαχία και Αντιμοναχική στροφή (Κων/νος Ε΄). Αυτοέκδοση. Τρίκαλα, 2003. ISBN 960-92360-1-4.
  9. Σημειώσεις και παρατηρήσεις στην ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας απ’ τον 11ο ως τον 15ο αι. Τα αγιολογικά κείμενα της περιόδου. (Συμβολή στη μελέτη των βίων των αγίων ως ιστορικών πηγών). Αυτοέκδοση. Τρίκαλα 2006. ISBN 960-92360-6-5. (Σελ. 361).
  10. Οι Βίοι των Αγίων της Βυζαντινής περιόδου ως ιστορικές πηγές. (Σημειώσεις και παρατηρήσεις για τα Βυζαντινά αγιολογικά κείμενα της Μέσης περιόδου: 7ος-10ος αιώνας). Αυτοέκδοση. Τρίκαλα 2006. ISBN 960-92360-5-7. (Σελ. 468).
  11. Νεότερες απόψεις για την εσωτερική ιστορία του Βυζαντίου κατά τον 7ο αιώνα. Αυτοέκδοση. Τρίκαλα 2006. ISBN 960-92360-4-9. (Σελ. 268).
  12. Η φωνή της σιωπής (ποιήματα). Αυτοέκδοση. Τρίκαλα, Νοέμβριος 2006. ISBN 960-88210-4-5. (Σελ. 206).
- Βιβλιοκριτική στο περιοδικό “Δευκαλίων ο Θεσσαλός” . Τριμηνιαίο Πολιτιστικό Περιοδικό Προβληματισμού Θεσσαλικού και λοιπού Ελλαδικού χώρου. Τεύχος 23. Δεκέμβριος 2008-Ιανουάριος-Φεβρουάριος 2009. (σελ.80). Κωδικός 6931. ISSN 1790-6210.

Αμαλίας Κ. Ηλιάδη “Σημειώσεις και παρατηρήσεις στην ιστορία της Βυζαντινής αυτοκρατορίας απ’ τον 11ο ως τον 15ο αι. Τα αγιολογικά κείμενα της περιόδου. Συμβολή στη μελέτη των βίων των αγίων ως ιστορικών πηγών”. Τρίκαλα 2006.